

हयः । नागपुत्रं कथायोष्यं हयं लघुपपाचनम् ।
 खरकण्टकपित्तविषापहम् । दीर्गम्यजुष-
 वीर्यपक्वपित्तविषापहम् । त्रिजातकं नागकेशरसंयुक्तं
 चतुर्जातकं भवति यथा “त्वगोष्ठापलकैस्तुल्यैस्त्रिचुगम्भि
 स्त्रिजातकम् । नागकेशरसंयुक्तं चतुर्जातकमुच्यते ।
 तद्द्वयं रोचकं हृद्यं तीक्ष्णोष्णं सखगम्भहृत् । लघु-
 पित्ताग्निहृदयं कफघातविषापहम्” भावप्र० ।

नागगन्धा स्त्री नागस्य गन्ध इव गन्धोऽस्याः वा न इव-
 समा० । नाकुलीकन्दे राजनि० । [राजनि०]

नागगर्भं न० नागः सीसकं गर्भो जन्महेतुर्वयः । सिन्दूरे
 नागचूड पु० नागः सर्पः चूडायां यस्य । शिवे महादेवे
 नागच्छत्रा स्त्री नागस्य फण्येव जलं छादनं पत्ने यस्य ।
 नागदन्तीवृक्षे राजनि० ।

नागज न० नागात् सीसकात् जायते जन-ज । शिन्दूरे
 श्वङ्गे हेमच० । श्वर्पगजजातमाने लि० ।

नागजिह्वा स्त्री नागस्य सर्पस्य जिह्वेवाकारोऽस्य । श्वनल-
 मूले । श्यारिवोषधौ च रत्नमाहा ।

नागजिह्विका स्त्री नागस्य हस्तिनो जिह्वेव रक्तता यस्याः
 कप् । मनःशिखायाम् अमरः । [भेदे ।]

नागजीवन न० नागेन सीसकेन जीवनं यस्य । वक्त्रे भात-
 नागदन्त पु० छतराष्ट्रप्रभेदे “आदित्यकेतुर्वङ्काशो नागदन्ता-
 तुवायिनो” भा० अ० ६७ अ० ।

नागदन्त पु० नागस्य हस्तिनो दन्त इवाकारोऽस्त्यस्य अच् ।
 षट्शक्तिभिर्निर्गते काठादिभ्ये हस्तिदन्ताकारे (दाण्डा)
 (दांतिया) श्वाते श्वपदार्थभेदे अमरः इत० । श्वनलन्ते
 च भेदि० । श्वाद्ये क तमाद्ये अमरः । “श्वरवसतिरिव
 अथवस्थितवारुचामरनागदन्तवववट्टहाः” काद० । “हो-
 पिचसांवनवस्य नागदन्तजतुसहः” भा० शा० ६७ अ० ।

नागदन्तिका स्त्री नागस्य सर्पस्य दन्त इव विषाधारः पत्नं
 यस्याः कप् कापि अत इत्थम् । (विदाति) दक्षिकास्यां
 रत्नमाहा ।

नागदन्ती स्त्री नागस्य गजस्य दन्त इव फलाद्याकारे यस्याः
 स्त्रीम् । (हातिपुं डा) श्वाते श्वीहस्तिन्याम् ।

श्वन्माख्योषधौ च भेदि० । “श्वकीर्त्तिकरश्चहय नागदन्ती
 त्वादि” अर्कादिगण्योक्तौ सुवृतः ।

नागदमनी स्त्री नागो दम्यतेऽनया दम-ल्युट् स्त्रीप् ।
 श्वुपभेदे “विज्ञेया नागदमनी बलाभोटा विषापहा ।
 नागपुत्री नागपत्न्या महायोगेश्वरीति च । बलाभोटा

कटुक्षिप्ता लघुः पित्तकफापहा । मूलकच्छत्रपान्त्रयो
 नाशवेष्ठावगर्दभम् । सर्वेष्वहमशनी निःशेषविष-
 नाशिनी । जयं सर्वत्र जुहते धनदा सुमतिप्रदा” भावप्र०

नागदलोपम पु० नागस्य ताम्बूल्याः दललोपमा यत्न ।
 पद्मपत्रे रत्नमाहा । [यन्त्रच०]

नागद्व पु० नागाकारः द्वुः (सिज्) द्वयो बभनद्वधायाम्

नागद्वीप पु० नागप्रधानो द्वीपः शा० त० । द्वीपभेदे “पादो
 यशस्य द्वे वर्गे उक्ते ये दक्षिणोत्तरे । कणौ तु नागद्वीपस्य
 कथं प्रद्वीप एव च । ताक्षपणीं शिखा राजान् श्रीमान्
 मलयपर्वतः” भा० भी० १ अ० ।

नागनक्षत्र न० नागाधितं नक्षत्रम् । अश्लेषानक्षत्रे
 नागदेशतादयोऽप्यत्र “नागदेवतमस्तके” ति० त०

नागनामन् पु० नागान् नामयति नामि-कनिन् । तुल्यतां
 नैषष्टु प्रकाशिका ।

नागनायक लि० इत० । प्रधाननागो “अनन्तो वासुकिः
 पद्मो महापद्मोऽपि तक्षकः । कर्कोटः कुलिकः शङ्ख
 इत्यष्टौ नागनायकाः” त्रिका० नागवर्णादयोऽप्यत्र । नाग-
 शब्दे उदा० नागः नायकोऽस्य । श्वश्लेषानक्षत्रे न० ।

नागनिर्युह पु० नाग इव निर्युहः । नागदन्तशब्दार्थे जटा०

नागपञ्चमी स्त्री नागपूजाङ्गं पञ्चमी । आषाढकृष्ण-
 पञ्चम्यां तत्र नागाङ्गानां पूजाविधानात् तस्यास्तथात्वम् ।
 ऐवीपराणे “सप्तै जगद्भने कण्ठे पञ्चम्यां भवनाङ्गने ।
 पूजयेन् मनसादेवीं क्षुहीषिपसंस्थिताम् । पञ्चनाभे
 गते यस्यां देवैः सर्वैरनन्तरम् । पञ्चस्यामसिते पक्षे
 सप्ततिष्ठति पञ्चमी” । मनसादेवीं विषहरीम् । क्षुही
 सिजद्वयः । देवैरिति शङ्कायै हतीया । “देवीं संपूज्य
 नत्वा च न सर्वं भयमाप्नुवात् । पञ्चम्यां पूजयेद्भागान-
 नन्ताद्यान् महोरगान् । क्षीरं सर्पिस्तु नैवेद्यां देवं
 सर्पविषापहम्” । गारुडे “अनन्तं वासुकिं शङ्खं
 पद्मं कम्बलमेव च । तथा कर्कोटकं नागं छतराष्ट्रञ्च
 शङ्खकम् । कालियं तक्षकञ्चापि पितृकं मणिभद्रकम् ।
 यजेत्तानसिताद्यानाम् ददृशुस्तो दिवं ब्रजेत्” ।

नागपति पु० इत० । शेषाद्येषु अष्टषु नागेषु श्वगजपतौ
 ऐरावते च । [भावप्र० । श्वच्छयावृक्षे राजनि० ।

नागपत्नी स्त्री नागस्यैकपत्न्य इव पत्नं यस्याः । श्वनागदमन्यां
 नागपद् पु० “पादो स्त्र्ये तथा हस्ते शिपेक्षिङ्गं भगे
 लघु । कामयेत् काष्ठको नारीं बन्धो नागपदो मतः”
 रतिमञ्जुर्मुक्ते श्रुतिवन्मभेदे । इत० । श्वक्षिपदे न०